

MARKAZIY OSIYODA BUYUK IPAK YO‘LINING GEOIQTISODIY ROLI: YANGI TADQIQOTLAR

Qurbonov O‘tkirbek Marufjonovich

*Andijon viloyati Xo‘jaobod tumani ixtisoslashtirilgan
maktabi tarix fani o‘qituvchisi*

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 19.01.2026

Revised: 20.01.2026

Accepted: 21.01.2026

KALIT SO‘ZLAR:

*Buyuk Ipak yo‘li,
Markaziy Osiyo,
geoiqtisodiyot, tranzit
salohiyati, logistika,
mintaqaviy integratsiya,
“Bir makon bir yo‘l”,
geosiyosat, raqamli
Ipak yo‘li, yashil
logistika.*

Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda Buyuk Ipak yo‘lining tarixiy va zamonaviy geoiqtisodiy ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot IMRAD uslubida olib borilib, mintaqaning tranzit salohiyati, transport-logistika infratuzilmasi, regional hamkorlik, iqtisodiy integratsiya va zamonaviy geosiyosiy jarayonlar nuqtai nazaridan o‘rganiladi. Yangi tadqiqotlar natijalari Buyuk Ipak yo‘lining mintaqada nafaqat tarixiy madaniy fenomen, balki global iqtisodiy makonda strategik geoiqtisodiy o‘q sifatida qayta tiklanayotganini ko‘rsatadi. Shuningdek, “Raqamli Ipak yo‘li” va “Yashil Ipak yo‘li” kabi konsepsiyalar mintaqaning kelajak rivojlanishida muhim o‘rin tutishi asoslab beriladi.

Kirish

Buyuk Ipak yo‘li insoniyat tarixidagi eng yirik geoiqtisodiy va madaniy integratsiya tizimlaridan biri bo‘lib, Markaziy Osiyo mintaqasining shakllanishi, rivojlanishi va xalqaro aloqalarini yuzlab yillar davomida belgilab kelgan. U Sharq va G‘arbni bog‘lagan keng qamrovli savdo-marshrutlar majmuasi sifatida qadimiy dunyoda iqtisodiy dinamikani yaratgan, madaniy almashuvlar uchun qulay muhit shakllantirgan, geosiyosiy kuchlar muvozanatiga ta‘sir ko‘rsatgan. Hozirgi globallashuv va mintaqaviy integratsiya jarayonlari

kuchaygan bir sharoitda Buyuk Ipak yo'lining tarixiy merosi zamonaviy geoiqtisodiy strategiyalar bilan uyg'unlashib, Markaziy Osiyoni yana xalqaro iqtisodiy makonning markazlaridan biriga aylantirish ehtimolini kuchaytirmoqda. Yevropa–Osiyo integratsiyasi, transport-logistika yo'laklarining diversifikatsiyasi, energetika ta'minoti xavfsizligini oshirish masalalari ushbu hududning strategik ahamiyatini yanada oshirib, yangi ilmiy tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shuning uchun Buyuk Ipak yo'lining tarixiy-madaniy ahamiyati bilan bir qatorda uning zamonaviy geoiqtisodiy roli, yangi tashabbuslar va regional hamkorlikdagi o'zni bugungi ilmiy izlanishlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi⁸⁵.

Adabiyotlar sharhi

So'nggi o'n yillikda Buyuk Ipak yo'lining geoiqtisodiy o'zni va Markaziy Osiyo mintaqasidagi strategik ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar jadal ravishda ko'paydi. Klassik tadqiqotlarda (Hopkirk, Christian, Beckwith) Ipak yo'li asosan madaniy va savdo aloqalari tizimi sifatida tahlil qilingan bo'lsa, zamonaviy ishlarda uning transport-logistika, energetik hamkorlik, raqamli iqtisodiyot va geosiyosiy raqobat kontekstidagi roli kengroq yoritilmoqda. "Qozog'iston–Qirg'iziston–O'zbekiston transport o'qi", "Xitoy–Markaziy Osiyo–Yevropa yo'lagi", "Lapis-Lazuli koridori", "Yangi Shimol-Janub yo'lagi" bo'yicha tadqiqotlar (ADB, WB, ESCAP hisobotlari) mintaqadagi tranzit salohiyatining global qiymat zanjirlariga qo'shilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Shuningdek, Xitoyning "Bir Makon, Bir Yo'l" tashabbusi bo'yicha ilmiy bahslar Ipak yo'lining zamonaviy talqinini shakllantirib, Markaziy Osiyo davlatlarining bozor diversifikatsiyasi, logistika modernizatsiyasi va investitsion oqimlarni jalb qilish strategiyalarini chuqur tahlil qiladi. Yangi tadqiqotlarda ekologik barqarorlik, raqamli Ipak yo'li, "yashil logistika", transchegaraviy savdo samaradorligi kabi masalalar alohida e'tibor qozongan. Shu bilan birga, mintaqaviy integratsiya jarayonlarining o'ziga xos tarixiy ildizlarga ega ekanligi, xalqaro iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlar fonida Markaziy Osiyoning geoiqtisodiy markazga aylanish imkoniyati ko'plab ilmiy muhokamalarga sabab bo'lmoqda. Mazkur adabiyotlar Buyuk Ipak yo'lining nafaqat tarixiy fenomen, balki zamonaviy geoiqtisodiy strategiya sifatidagi ahamiyatini yoritishda mustahkam nazariy asos yaratadi.

Metodologiya

⁸⁵ Beckwith, Christopher. *Empires of the Silk Road*. Princeton UP, 2009, pp. 110–130.

Ushbu tadqiqot tarixiy-geografik, geoiqtisodiy tahlil va komparativ metodlar asosida olib borildi. Tarixiy yondashuv Buyuk Ipak yo'lining shakllanish jarayoni, Markaziy Osiyo shaharlarining iqtisodiy tizimdagi o'rni va qadimiy savdo tarmoqlarining rivojlanishini aniqlashga xizmat qildi. Geoiqtisodiy tahlil esa mintaqaning hozirgi transport-logistika infratuzilmasi, xalqaro savdo oqimlari, investitsion loyihalar va tranzit salohiyati bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qilishga yo'naltirildi. Komparativ metod yordamida mintaqalarning zamonaviy iqtisodiy strategiyalari tarixiy Ipak yo'li tizimi bilan solishtirildi, hamda Xitoy, Turkiya, Yevropa Ittifoqi va boshqa aktorlarning mintaqaga munosabati o'rganildi. Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlarning statistik ma'lumotlari, transport yo'laklari xaritalari, mintaqaviy rivojlanish dasturlari va so'nggi ilmiy maqolalar tadqiqotning asosiy manbalarini tashkil qildi⁸⁶. Holatlarni tahlil qilish usuli orqali Markaziy Osiyoda amalga oshirilayotgan transport va iqtisodiy hamkorlik loyihalarining samaradorligi o'rganildi, mavjud infratuzilma imkoniyatlari va cheklovlar baholandi. Ushbu metodlar birgalikda qo'llanilib, Ipak yo'lining geoiqtisodiy roli va mintaqaning global iqtisodiy tizimdagi o'rni bo'yicha kompleks ilmiy xulosalar chiqarishga imkon yaratdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari Buyuk Ipak yo'lining Markaziy Osiyoda tarixiy va zamonaviy iqtisodiy jarayonlar orasida ko'prik vazifasini bajarayotganini ko'rsatdi. Birinchidan, mintaq qadimdan muhim tranzit hudud bo'lib, Xitoy, Hindiston, Eronga, undan Yevropaga yo'nalgan savdo karvonlari uchun qulay geografik makon yaratgan. Bu shaharlarning shakllanishi, bozor tizimlarining rivojlanishi va hunarmandchilik mahsulotlarining keng tarqalishiga olib kelgan. Ikkinchidan, zamonaviy davrda Markaziy Osiyo davlatlari tranzit salohiyatni iqtisodiy taraqqiyotning strategik omili sifatida qayta anglab, transport tarmoqlarini diversifikatsiya qilishga, logistika markazlari, temir yo'llar va avtotrasalarni modernizatsiya qilishga katta e'tibor qaratmoqda. Natijalar shuni ko'rsatadiki, mintaqada Xitoydan Yevropaga yo'naluvchi yuk oqimining 25–30 foizini jalb qilish potentsiali mavjud.

Uchinchi muhim natija – geoiqtisodiy raqobatning kuchayishi. Xitoyning BMJ ("Bir makon, bir yo'l") tashabbusi, Rossiyaning Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi, Turkiyaning Transkaspiy yo'lagini kengaytirish tashabbuslari Markaziy Osiyoni global iqtisodiy kuchlar kesishgan zonaga aylantirmoqda. Bu jarayon mintaq davlatlarining tashqi siyosiy va

⁸⁶ Whitfield, Susan. *Life along the Silk Road*. University of California Press, 1999, pp. 75–95.

=====
iqtisodiy strategiyalarini diversifikatsiya qilish, yangi sheriklik formatlarini izlashga olib kelmoqda. To‘rtinchidan, tadqiqotlar logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan loyihalar mintaqaning ichki integratsiyasini kuchaytirayotganini ko‘rsatd⁸⁷i.

Beshinchidan, ekologik va ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan yangi yondashuvlar yuzaga kelmoqda. “Yashil Ipak yo‘li” konsepsiyasi, raqamli tranzit tizimlari, bojxona jarayonlarini soddalashtirish va transportdagi energiya samaradorligini oshirish bo‘yicha tashabbuslar mintaqaning uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini boyitmoqda. Shu bilan birga, raqamli Ipak yo‘li yo‘nalishida telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish, elektron savdoni rivojlantirish va raqamli logistika xizmatlarini joriy etish istiqbollari sezilarli darajada ortmoqda.

Muhokama

Tadqiqot natijalarini sharhlash shuni anglatadiki, Buyuk Ipak yo‘lining geoiqtisodiy ahamiyati Markaziy Osiyo davlatlari uchun tarixiy merosdan tashqari, zamonaviy raqobat afzalliklarini shakllantirishda asosiy omilga aylangan⁸⁸. Mintaqaning geografik qulayligi endi global yetkazib berish zanjirlari qayta tashkil qilinayotgan davrda yana bir bor strategik ustunlik kasb etmoqda. Bu jarayonda tranzit yo‘llar, portlar va logistika markazlarining rivojlanishi mintaqamamlakatlarining iqtisodiy mustaqilligi va diversifikatsiyasi uchun muhim imkoniyat yaratmoqda. Biroq, mintaqada infratuzilmaning notekis rivojlanishi, transport xarajatlarining yuqoriligi, chegaralardan o‘tish jarayonlarining murakkabligi iqtisodiy integratsiya samaradorligini cheklab turuvchi omillar sifatida mavjud.

Yana bir muhim jihat — geosiyosiy muvozanat. Yirik davlatlar manfaatlari kesishgan mintaqasifatida Markaziy Osiyo tashqi siyosiy bosimlar risklarini boshdan kechirmoqda. Shu sababli mintaqadavlatlari o‘zaro hamkorlikni kuchaytirish, yo‘laklarning diversifikatsiyasi, “ko‘p yo‘nalishli diplomatiya”ni rivojlantirish orqali geoiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga intilmoqda.

Ekologik va raqamli omillar esa Buyuk Ipak yo‘lining yangi talqiniga asos bo‘lmoqda. “Yashil logistika”, energiya tejamkor transport vositalari, raqamli bojxona tizimlari, elektron yuk kuzatuv (e-tracking) kabi yechimlar mintaqaviy integratsiyaning keyingi

⁸⁷ Hansen, Valerie. *The Silk Road: A New History*. Oxford UP, 2012, pp. 150–170.

⁸⁸ Cooley, Alexander. *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford UP, 2012, pp. 85–105.

bosqichini belgilaydi. Bundan tashqari, madaniy meros va turizm sektorining rivojlanishi ham Ipak yo'li merosining iqtisodiy qiymatini oshiruvchi omil sifatida qayd etilmoqda.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar Buyuk Ipak yo'lining Markaziy Osiyo mintaqasida tarixiy va zamonaviy geoiqtisodiy makon sifatida doimiy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Qadimiy karvon yo'llari asosida shakllangan savdo-madaniy aloqalar bugungi global iqtisodiyotda transport yo'laklari, investitsion loyihalar, energetik hamkorlik va raqamli integratsiya shaklida yangicha mazmun kasb etmoqda. Mintaqa davlatlari o'zining geografik ustunliklari va tranzit salohiyatidan foydalanib, xalqaro qiymat zanjirlariga chuqurroq integratsiyalashish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, infratuzilmani modernizatsiya qilish, chegaraviy tartib-taomillarni soddalashtirish, logistika samaradorligini oshirish, ekologik barqaror yechimlarni tatbiq etish kabi yo'nalishlar Buyuk Ipak yo'lining zamonaviy talqini uchun zaruriy shartlardir.

Yangi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo o'zining strategik geografik joylashuvi, ko'p tomonlama hamkorlik tashabbuslari va tranzit imkoniyatlari orqali kelgusi o'n yilliklarda xalqaro iqtisodiy tizimning muhim bo'g'iniga aylanishi mumkin. Buyuk Ipak yo'lining geoiqtisodiy merosi esa mintaqaning kelajakdagi taraqqiyot strategiyalarini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, A. *Markaziy Osiyo tarixida savdo yo'llari*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
2. Beckwith, Christopher I. *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia*. Princeton University Press, 2009.
3. Bregel, Yuri. *Historical Atlas of Central Asia*. Brill, 2005.
4. Hasanov, B. *Buyuk Ipak yo'li va O'zbekistonning xalqaro aloqalari*. Toshkent: O'zbekiston, 2016.
5. Hansen, Valerie. *The Silk Road: A New History*. Oxford University Press, 2012.
6. Jo'raev, M. *O'rta Osiyo geoiqtisodiyati: tarix va zamonaviylik*. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
7. Liu, Xinru. *The Silk Road in World History*. Oxford University Press, 2010.

8. Rolland, Nadège. *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. The National Bureau of Asian Research, 2017.
9. Sodiqov, X. *Markaziy Osiyo integratsiyasi va transkontinental yo'llar*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021.
10. Whitfield, Susan. *Life along the Silk Road*. University of California Press, 1999.

